

Monika Kalin Golob

Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

Zgodovina: učiteljica ali cokla? Iskanje sinergije za pripravo novega slovarja

Od poskusnega snopiča za SSKJ je minilo pol stoletja, od SSKJ 23 let. Slovar je še vedno epohalno, a gradivno, metodološko, teoretsko in konceptualno neaktualno delo; sodobni jezik in sodobni človek v dobi digitalizacije potreujeta nov slovar sodobne slovenščine. Zanj ne potrebujemo na milijone popisanih listkov, saj imamo jezikovne korpuse; zanj ne potrebujemo jezikoslovnih sporov, medgeneracijskih konfliktov in razkazovanja moči posameznikov ali institucij. Potrebujemo denar, sodelovanje vseh zainteresiranih – morda na prvi pogled nepričakovanih in zato novih akterjev, ki so izkazali interes, reference in znanje – ter skupen koncept, ki bo omogočil nastanek slovarja sodobnega slovenskega jezika.

History: the teacher or the obstacle?

This year marks half a century since the experimental bundle of SSKJ has been published, and 23 years since the publication of SSKJ. The dictionary is still a very important lexicographic work, but from a corpus, methodological, theoretical and conceptual point of the view it is no longer topical. Modern language and modern users in the information age need a new dictionary. Such a dictionary does not require millions of cards, because we have language corpora, it also does not need linguistic or intergenerational conflicts, and powerplay of individuals or institutions. We need the money, the participation of all stakeholders – perhaps at first sight unexpected and new players who have shown interest, references and knowledge – and a common concept that will provide a new dictionary of contemporary Slovene language.

Ključne besede: zgodovina SSKJ, jezikovnokulturni spori, sodobni slovar slovenskega jezika, interdisciplinarnost jezikoslovja

Keywords: history of Dictionary of Slovene Standard Language (SSKJ), language culture dispute, dictionary of contemporary Slovene language, interdisciplinarity of language research

0 Uvod

Zaključek projekta Sporazumevanje v slovenskem jeziku (SSJ, 2008–2013) je med drugimi pomembnimi rezultati (baze podatkov, spletni portali, korpusi, jezikovnotehnološka orodja – dostopno na www.slovenscina.eu) prinesel tudi *Predlog za izdelavo Slovarja sodobnega slovenskega jezika* (Krek idr. 2013). Zainteresirani javnosti so ga maja 2013 predložili trije sodelavci pri projektu (Simon Krek, Iztok Kosem in Polona Gantar).¹ Njihov predlog je nastal ob raziskovalnem delu na projektu ter temelji na izkušnjah evropske sodobne prakse »hibridnih jezikovnotehnoloških in slovarskih podatkovnih baz« (npr. angleške baze Dante, Splošnega nizozemskega slovarja, Leksikalne podatkovne baze za francoščino, Velikega slovarja poljskega jezika), na poznavanju leksikografije, jezikovnih tehnologij in informacijsko-komunikacijskih tehnologij od leta 1991 do sodobnosti (Krek idr. 2013: 19). Kljub temu, da so avtorji predloga zaposleni na inštitucijah, brez katerih si ob univerzah nastajanja temeljnih jezikoslovnih del danes ne moremo predstavljati (Inštitut Frana Ramovša, Inštitut Jožefa Stefana, Trojina), je predlog povzročil odzive, ki so jih mediji poimenovali »akademska vojna«.² In tokrat res ne gre zgolj za senzacionalizem v novinarskem naslovju, saj bi historiat nedavnega dogajanja pokazal vse vrste vojn – od gverilskih spopadov preko psihološke in hladne do običajne akademske, torej besedne vojne.

Poslušajoč in sodelujoč pri posameznih etapah teh soočenj, sem skozi filter raziskovanja in poznavanja jezikovnokulturnih smeri in bojev v zgodovini slovenskega jezika ugotavljala, da je izrazito nasprotujočih si točk glede slovarja slovenskega jezika pravzaprav malo in da razpravljalci govorijo o istem pričakovanju, le da z drugačnimi pojmi. Nekatere formulacije so me kot nekakšen *deja vu* spomnile na podobno situacijo ob nastajanju Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), kot jo je razbrati iz takratnih zapisov, zato se mi jih je za uvod v posvet zdelo primerno ponovno pregledati in se tako spomniti na izkušnje ob pomembnem jezikoslovnem projektu 20. stoletja – da bi se izognili ponavljanju napak in tako prihranili dragocen čas.

---

¹ Dostopno na: www.sssj.si.

² Prim. <http://www.rtvsllo.si/kultura/novice/akademska-vojna-okrog-novega-slovarja/321592>.

1 Tri desetletja in pol do poskusnega snopiča SSKJ

Kot piše Suhadolnik (1997: 558 in nasl.), prvi dokumenti o zamisli za slovar segajo v l. 1928, pobuda, da se sestavi veliki slovar slovenskega jezika, pa je bila sprožena 1929, a je konkretnjšo podobo dobila šele deset let pozneje, ko je bila ustanovljena slovenska akademija (1939). Denarne težave, predvojni in vojni časi so uresničenje preložili do 1945, ko je bil na akademiji ustanovljen Inštitut za slovenski jezik pod vodstvom Frana Ramovša. Med nalogami inštituta je bil na prvem mestu slovar slovenskega knjižnega jezika. Historiat (Suhadolnik 1963: 1997; Vodušek 1960) kaže, da so se priprave začele 1946, ko je ob Ramovšu prevzel delo za slovar J. Šolar. Vse delo je slonelo na nekaj ljudeh, denarja ni bilo. Zbiranje gradiva se je po Ramovševi smrti (1952) ustavilo. Šele leta 1962 je po imenovanju glavnega uredniškega odbora in novem konceptu, da naj slovar prikaže sodobni knjižni jezik v vsej raznovrstnosti, ko so bila dodana denarna sredstva in vključeni zunanji sodelavci, delo lahko normalneje steklo in izdan je bil poskusni snopič (1964) s problemsko izbranimi gesli.

Ob izdaji poskusnega snopiča sta se odzvali domača in tuja strokovna javnost. Domača (strokovna) javnost se je razdelila na tiste kritike, ki so izhajali iz tradicionalno pojmovanega enotnega knjižnega jezika, zato so slovarju očitali preveliko odprtost do nenormativnih prvin (prim. Müller 1996; 2009: 17; Vidovič - Muha (1972: 178) navaja kritiki J. Modra in B. Debenjaka). **Prvi, čustveni** odzivi branilcev čiste in lepe slovenščine so nasprotovali predvsem osnovnemu teoretskemu izhodišču slovarja, ki naj bi bil premalo predpisovalen, slovar da bi namreč moral urejati »pravilnost« jezika na podlagi zelo subjektivnih meril, »pri čemer so se vedno bolj ali manj kazali vrednostni, estetski, narodnostni in deloma celo moralni nazori« (Košmrlj, Müller 1972: 110). Nekateri kritiki so si med drugim želeli, da bi bile tujke in nižje pogovorne besede označene glede na izvor in tako puristično implicitno pregnane kot neustrezne (Müller 2009: 20). Prav zato so razumljivi kasnejši posebej utemeljevalni odzivi na kritike, da je slovar nenormativen, saj sodelavci pri slovarju posebej upravičujejo vključitev neknjižnih prvin, npr. Vidovič - Muha (1972: 178):

V njem je knjižni jezik razumljen kot skupek vzporedno živečih, enakovrednih stilov; noben stil ni kriterij za ocenjevanje drugega. Vendar je treba posebej poudariti, da gre pri vseh, v slovarju potencialno predstavljenih stilnih realizacijah knjižnega jezika, za enoten, trden knjižni sistem, ki ima to sposobnost, da se zaradi čim pristnejšega posredovanja sporočila lahko pojavlja enkrat v taki, drugič v drugačni obliki. V slovarju torej ne gre za direktno odklanjanje oziroma dovoljevanje izraznih sredstev, ampak za njihovo natančno opredeljevanje glede na določen način izražanja, na določen stil knjižnega jezika.

Drugi tip domačih kritik so bila mnenja slovenskih jezikoslovcev, ki so utemeljevala bodoči slovar ali se odzivala na poskusni snopič po posameznih prvinah obdelave slovarja in jezikovnih ravninah (o tem pregledno Müller 1996). **Tuji kritiki** so opozarjali na potrebo po dodatnem uravnotežanju gradiva, znanstvenem raziskovanju stilnih plasti in podprli jezikoslovnoteoretsko izhodišče zbiranja gradiva in določanja leksike za slovar ter tako zavrnili prvo strujo slovenskih kritikov o premalo predpisovalnem slovarju.³

Za današnjo razpravo bi se ustavila ob takratnih jezikoslovnih razmišljanjih, ki zadevajo koncept slovarja slovenskega knjižnega jezika in se mi ponujajo kot še danes aktualna.

1.1 Zastarelost koncepta in zamudništvo pri nastajanju SSKJ

Avtorji, ki razmišljajo o pomenu in konceptu slovenskih slovarskih zamisli, ki so pripeljale k SSKJ, pogosto navajajo zastarelost koncepta in prav zato tudi zamudništvo (Vodušek 1960: 76; Suhadolnik 1963: 928) glede na druge (slovanske) jezike. Suhadolnik tako navaja (1997, 559) Ramovševo misel s konca 40. let 20. stoletja, da »/se/ Slovencev /.../ drži zamudništvo, z njim gre vštric drobtinčarstvo«, in čeprav je bil med prvimi nalogami slovenske akademije prav slovar,⁴ Suhadolnik (n. m.) navaja, da akademija dolgo ni imela enotne predstave o njem, saj so bili predlagani različni koncepti: razširitev Pleteršnikovega slovarja (t. i. novi Pleteršnik), dvojezični slovar z različnimi predlogi glede jezika ob slovenščini, pa tudi pravi enojezični slovar. Ob vseh teh idejah je čas mineval, delovni načrti so se večkrat menjali, z njimi tudi gradivo za izpisovanje, izpisi so bili zato neenotni in pomanjkljivi. Delo je prevzel Šolar, ki med svojimi vzorniki omenja oxfordski slovar, Websterja, Littréja, Laroussa, Darmstetterja, Trübnerja in češki slovar, na podlagi katerih je z analizo dotedanjega slovarskega dela v 50. letih ugotovil, da je bil dotedanji načrt slovenskega slovarja neustrezen, in Suhadolnik povzema: »slovar, kakršnega so snovali prvi slovenski povojni slovarniki, bi bil pod ravnijsko sočasne evropske leksikografije« (Suhadolnik 1997: 564).

Tudi za današnje razmišljanje je dobro spomniti se na to predolgo iskanje koncepta (razširjeni SSKJ, prenovljeni SSKJ, SSKJ in slovar novejšega slovenskega besedja, novi slovar

³ Podrobno tuje in deloma domače kritike povzemata Košmrl in Müller (1972) ter Müller (1996).

⁴ V ta namen so bili imenovani prvi člani slovarske komisije SAZU (F. S. Finžgar, I. Grafenauer, F. Kidrič, R. Nahtigal, J. Polec, F. Ramovš, O. Župančič), njen ožji delovni odbor pa so sestavljali upravnik inštituta Ramovš in sodelavci M. Šmalc, J. Šolar, M. Rupel, R. Kolarič, A. Bajec (Suhadolnik 1997: 559).

slovenskega jezika, knjižni ali spletni slovar) in pustiti pri iskanju možnosti za sodelovanje drobnjakarstvo ob strani, zamudništvo pa še vedno ostaja. Najbrž je vsem današnjim razpravljalcem skupno vsaj védenje, da bi novi slovar potrebovali že pred dvajsetimi leti (prim. Vidovič - Muha 2009: 27; 2013). In predlog, ki ga danes obravnavamo, omogoča, da z zgledovanjem po dobrih evropskih praksah in izkušnjah na slovenskem gradivu zaključenega projekta novi slovaropisni projekt ne bo pod ravniyo sočasne evropske leksikografije, ampak bo nastajal s sodobnimi leksikografskimi metodami, podprtimi z aktualnimi jezikovnotehnološkimi orodji in jezikovnimi viri, ter vključen v evropski slovarski prostor z izmenjavo izkušenj in iskanjem najboljših rešitev. Ali kot pravi nasvet iz zgodovine:

Na rob vsemu pa še ugotovitev, da bi bilo treba pri izbiri načina redakcijske obdelave stvarno posnemati najboljše in najmodernejše tuje obdelave, vendar s samostojno aplikacijo na slovenskem gradivu. Pri našem počasnem tempu in pomanjkanju strokovnjakov se namreč utegne zgoditi, da bo delo v času izdaje zastarelo, pa če bo še tako sodobno zasnovano. Težiti je treba k temu, da bo zaostanek kar se da majhen. (Pogorelec 1964: 242)

1.2 Neenotnost koncepta

Že pred izdajo in tudi po izdaji poskusnega snopiča so jezikoslovci (Suhadolnik 1963, Pogorelec 1964, Jakopin 1964, Novak 1963) kot eno glavnih pomanjkljivosti navajali pomanjkanje enotnega jezikoslovnega koncepta: »ob poskusnem snopiču ni dovolj jasno izraženo prizadevanje sestavljalcev za teoretično trdno zanovo slovarja« (Pogorelec 1964: 237). Po njenem mnenju

mora biti koncept slovarja jezikoslovno enotno zasnovan, ne pa tako, da se nekaj sprejme od kritike strokovnjakov, nekaj od kritike laikov, nekaj iz slovarske delavnice in da se tako poskuša napraviti izdelek, ki bo vsem všeč. Mislim, da bo lahko uporaben le tisti slovar, ki bo čimbolj ustrezal jezikoslovnim načelom. Ne le za strokovnjake, ampak za vse uporabnike. (Pogorelec 1964: 238)

Pri slovarskem konceptu zato ni prostora za subjektivna mnenja o jeziku, ampak trden teoretsko poenoten koncept, ki bo oblikovan pred samim delom za slovar, ali kot navaja Jakopin (1964: 163, 164):

Vse to seveda zahteva od slovarja, da je kar se da zvest jezikovni resničnosti, pri čemer pa je bistveno važno, da naj bo ta resničnost sodobnega slovenskega knjižnega jezika čim bolj objektivna in čim jasneje začrtana. Najbrž je to prav tu na začetku najteže rešljivo vprašanje; kajti ravno v tem se tako često razhajamo in imamo toliko različnih in preveč individualno determiniranih predstav o jeziku, za katerega vsi priznamo, da obstaja in funkcionira ...

Iskanju sodelovanja pri postavitvi koncepta je namenjen današnji strokovni posvet, saj prvi posvet, ki ga je prav tako podprl Sektor za slovenski jezik leta 2008 in je potekal na Inštitutu Frana Ramovša (Perdih 2009), koncepta ni ponudil, so pa bile na njem izpostavljene številne

teme, ki jih je dobro vključiti v razmislek o novem slovarju in ostajajo odprte že od zasnove SSKJ (izbor in uravnoveženost gradiva, kvalifikatorji, obravnava besednih vrst, predvsem tudi členkov, terminologije, kakšne naj bodo razlage, torej definicijski jezik, za katerega uporabnika, naglaševanje, vprašanje govornega jezika), ali kot v takratni diskusiji ugotavlja Gorjanc (Perdih 2009: 52):

Nekako smo enotni, da je cilj izdelave razlagalni slovensko-slovenski slovar, da pa moramo najprej izdelati koncept. Tudi vsa vprašanja, povezana z odločitvijo o jezikovnotehnološki podpori, so povezana s konceptom tega slovarja. V okviru koncepta je še posebej treba razmisliti o vključevanju govornega jezika.

Sklepi posveta iz leta 2008 torej koncepta ne prinašajo, izražajo pa potrebo po novih sodelavcih, ki bi v šestih letih uspeli izdelati *Novi slovar slovenskega jezika*, po tem *Veliki slovar slovenskega jezika* in hkrati s prvim tudi *Splošni terminološki slovar slovenskega jezika* (Perdih 2009: 153). Tako se odpira tretje vprašanje.

1.3 Kdo dela slovar?

Tudi pri tem vprašanju nam zgodovina lahko pomaga. Suhadolnik (1963: 928, 929) piše:

Leta 1960 je Slovenska akademija znanosti in umetnosti na poziv moskovskega kongresa in na pritisk slovenske javnosti postavila delu inštituta stvarno in časovno določen cilj. To je izdelava slovarja sodobnega knjižnega jezika srednjega obsega v desetih letih. Takrat je prišlo do novih, tretjih premikov v pripravljanih delih za slovar, kar sicer ne kaže na specifično slovenske probleme, saj so podobne cikcakaste poti delež vseh slovarskih prizadevanj po svetu, opozarja pa znova na dejstvo, da je individualno vodstvo izrazito kolektivnih znanstvenih del nemogoče, da je univerza pri oblikovanju slovenske leksikografije premalo sodelovala, in končno, da je leksikografija kot veda kljub dolgi tradiciji in številnim praktičnim dosežkom s teoretične plati še zmerom nezadostno obdelana.

Predlog novega slovarja, kot so ga pripravili sodelavci pri projektu SSJ, kaže, da potrebujemo za slovar sodobnega slovenskega jezika ob denarju sodelovanje vseh zainteresiranih – morda na prvi pogled nepričakovanih in zato novih akterjev, ki so izkazali interes, reference in znanje. Inštitutu za slovenski jezik tako ni treba dodatno iskati mladih neizkušenih raziskovalcev (kot predlagajo v sklepu posveta iz leta 2008), saj je na slovenskih visokošolskih in drugih raziskovalnih institucijah nekaj odličnih jezikoslovcev, specializiranih za delo s korpusi, in jezikoslovcev, ki obvladajo vse vidike, ki jih odpira priprava slovarja (zvrstnost, norma, (iz)govor, stilistika ...), pa tudi jezikovnih tehnologov, računalničarjev in leksikologov, ki so si pridobili evropsko aktualno leksikografsko znanje in ga že prenesli na slovensko gradivo.

Ob vsem tem bi delo za slovar moralo potekati organizirano raziskovalno in odgovoriti na številna ne le slovarsko konceptualna, ampak tudi teoretska vprašanja slovenskega jezika. Dober uvod v to je ta posvet, saj sodelujoči lahko komentirajo realni predlog in izkažejo interes za sodelovanje pri oblikovanju skupnega koncepta ali ponudijo drug predlog.

2 Petdeset let od poskusnega snopiča

Letos mineva 50 let od izdaje poskusnega snopiča. Leksikografija je izjemno napredovala, sodoben slovenski jezik je zbran v korpusih, ki bi s sprotnim zbiranjem lahko prinašali vedno osveženo podobo slovenskega jezika. Čeprav zaostajamo za drugimi jeziki glede jezikovnih priročnikov in jezikovnih virov, bi moderno zasnovani slovar pripomogel k dohitevanju, ne zaradi same tekme z drugimi jeziki, ampak zaradi realnih potreb

- ki jih imajo uporabniki slovenščine, ker je v SSKJ opisana drugačna slovenščina, kot jo sedaj uporabljamo, in ki je tudi konceptualno presežen, zato ga ne moremo preprosto nadgrajevati,
- ki jih imajo jezikoslovni raziskovalci, saj SSKJ ne omogoča več raziskovanja sodobnega jezika, zato bi nov slovarski projekt prek modernih slovarskih baz omogočil tudi nov slovnični opis,
- in vsi tisti, ki bi sodobno slovarsko bazo potrebovali za vse druge potrebe digitalizirane dobe (preprostejši opis, ki je na voljo v vseh novih medijih, šolski slovar.

Evropski jeziki imajo izkušnje pri sodobnem slovarskem delu in omogočajo dobro podlago za odločitve pri nastanku novega slovenskega slovarja (prim. npr. poljski zgled: http://wsjp.pl/strony_opisowe/WSJP_studies-6.pdf, ki je lahko dobra rešitev za nadaljnje delo tudi v organizacijskem smislu in se pokriva s predlogom soavtorjev). A pol stoletja do poskusnega snopiča nimamo na voljo, saj smo od izdaje SSKJ vendarle izgubili več kot dvajset let. Slovensko jezikoslovje je pred veliko preizkušnjo. Slovarsko delo mora biti plod strokovnega soglasja, produktivnega interdisciplinarnega sodelovanja, kakovostnega raziskovalnega dela in modernih pristopov. Pozabiti je treba na individualizem in institucionalno samozagledanost – delovati je treba združevalno in se učiti iz zgodovine, sicer bo ostala cokla, ki jo bomo vlekli v novo dobo jezikovnih sporov:

Tako se je znova potrdila misel, ki se je porodila Kidriču za njegovo in Grafenauerjevo šestdesetletnico: »Slovenci ne znajo enega slaviti, ne da bi žalili drugega.« Toda spoznanje je prišlo prepozno in usoda prvega akademijinega slovarskega poskusa je bila zapečaten. (Suhadolnik 1997: 566)

Slovenski družbi in državi kronično primanjkuje soglasja o pomembnih vprašanjih sedanjosti

in vizija prihodnosti, jezikoslovje je samo mikroodsev tega. Današnji posvet nam ponuja priložnost, da postane zgled, kako ustvariti sinergijo in sodelovati mimo osebnih zamer, branjenja privzetih pozicij in ideologij.

Literatura

JAKOPIN, Franc, 1964: Slovar slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 9(6), 161–170.

KREK, Simon; Iztok KOSEM, Polona GANTAR, 2013: Predlog za izdelavo Slovarja sodobnega slovenskega jezika. V. 1, 20. 5. 2013, www.sssj.si.

KOŠMRLJ, Maja, Jaka MÜLLER, 1972: Pregled tujih kritičnih mnenj in pripomb o Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 18(3), 109–112.

MÜLLER, Jaka, 1996: Slovar slovenskega knjižnega jezika in kritika z bibliografijo (1960–1992). *Razprave SAZU*, 187–234.

MÜLLER, Jaka, 2009: Kritične misli in zamisli o SSKJ. V Perdih, Andrej, ur.: *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*. 23. in 24. 10. 2008. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 17–21.

NOVAK, France, 1963: Ob poskusnem snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Sodobnost*, 467–470.

PERDIH, Andrej, ur., 2009: *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*. 23. in 24. 10. 2008. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

POGORELEC, Breda, 1964: Ob poskusnem snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 9(7–8), 232–242.

SUHADOLNIK, Stane, 1963: Problemi slovenske leksikografije. *Sodobnost*, 926–934.

SUHADOLNIK, Stane, 1997: Šolar-Ramovšev načrt za slovar knjižnega jezika. *Slavistična revija* 45(3–4), 558–566.

VIDOVIČ - MUHA, Ada, 1972: Oris dveh osnovnih pojavnih oblik sistema knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo*, 178–186.

VIDOVIČ - MUHA, Ada, 2009: Poskus določitve meril slovarskega pomena. V PERDIH, Andrej, ur., 2009: *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*. 23. in 24. 10. 2008. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 27–36.

VIDOVIČ - MUHA, Ada, 2013: Slovenščina na preizkušnji slovaropisja in univerze. *Delo*, 9. 12. 2013.

VODUŠEK, Božo, 1960: Poročilo o delu za veliki slovenski besednjak. *Jezik in slovstvo* 6(2), 76–78.